

УДК 343.10

Б. Ю. Головка,

аспірант Харківського національного університету в внутрішніх справах

**СТРУКТУРА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ ТА ЇЇ ЗНАЧЕННЯ
ДЛЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА
(НА ПРИКЛАДІ ЕТАПУ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ)**

Охарактеризовано структуру кримінального провадження та з'ясовано її значення для кримінальної процесуальної діяльності прокурора на прикладі етапу закінчення досудового розслідування. Підтримано точку зору щодо доцільності виділення в структурі кримінального провадження стадій та їх етапів, процесуальних дій і процесуальних актів. Такий підхід дозволяє більш повно досліджувати перебіг та зміст кримінальної процесуальної діяльності в кожній частині. У наглядовій діяльності прокурора це дозволяє проводити змістовний аналіз кожної складової кримінального провадження й отриманих у їх рамках результатів.

Ключові слова: кримінальне провадження, структура кримінального провадження, нагляд прокурора.

Постановка проблеми. Реалізація прокурором наданих йому повноважень у кримінальному провадженні, особливості їх здійснення, методика й тактика нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування не можуть не залежати від того, на якому етапі провадження прокурор здійснює свою кримінальну процесуальну діяльність. Відповідно наукове дослідження питання структури сучасного кримінального процесу України створює можливість більш глибокого розуміння змісту кримінальної процесуальної діяльності його учасників, специфіки реалізації ними їх кримінального процесуального статусу, а отже створення можливостей для охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, що є одним із його завдань. Саме тому більш детальний аналіз питання структури кримінального провадження, структури досудового розслідування, змісту та сутності його етапів є одним із напрямів формування як теоретичного, так і практичного підґрунтя для підвищення ефективності та дієвості наглядової діяльності прокурора у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз наукової літератури, у більшості праць, присвячених питанням форм закінчення досудового розслідування (Т. В. Каткова, А. Г. Каткова, Г. І. Глобенко, Г. В. Рось, О. О. Торбас, Д. В. Шилова, В. М. Кобернюк та низка інших), хоча учені і характеризують ту чи іншу форму його закінчення, але при цьому лише констатують сам факт наявності такого етапу без обґрунтування фактичних і правових підстав виділення його в структурі кримінальної процесуальної діяльності та визначення сутності цього етапу й установлення значення цього для кримінальної процесуальної діяльності його учасників.

Такий стан справ дещо позбавляє наукові дослідження системності, адже не забезпечує встановлення достатньо глибокого зв'язку досліджуваного явища (закінчення досудового розслідування) з іншими безпосередньо пов'язаними з ним явищами у сфері кримінального процесу, які знаходять у його межах свою реалізацію. Це може стосуватися здійснення прокурором нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування, зміст, методика й тактика якого можуть мати різну специфіку залежно від етапу цієї стадії кримінального провадження.

Мета статті полягає у наданні характеристики структури кримінального провадження та з'ясуванні її значення для кримінальної процесуальної діяльності прокурора, зокрема на прикладі етапу закінчення досудового розслідування.

Виклад основного матеріалу. Дослідження основного питання статті розпочнемо з акцентування уваги на необхідності з'ясування теоретичного підґрунтя формування та практичних підстав виокремлення в рамках тієї чи іншої стадії кримінального провадження їх етапів, зокрема й етапу закінчення стадії. Саме тому насамперед потребує свого дослідження питання структури кримінального провадження, у тому числі з урахуванням виділення в складі стадії досудового розслідування його етапів і такого самостійного етапу, як етап закінчення цієї стадії. Важливість цього етапу не варто недооцінювати, адже, за слушним зауваженням І. Д. Гончарова, він є межею, яка відокремлює слідство від наступних стадій кримінального процесу, тому це вельми значний і відносно самостійний етап досудового слідства [1, с. 160].

Як відомо, відповідно до п. 10 ст. 3 КПК України кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність [2]. Зауважимо, що ці дві основні його складові притаманними їм засобами виконують дуже важливу роль і створюють умови для забезпечення досягнення загальних завдань кримінального провадження, передбачених у ст. 2 КПК України. І кожна із стадій кримінального провадження, а саме досудове розслідування та судове провадження, отримує власну роль та має своє значення для виконання цих завдань.

У теорії кримінального процесу щодо характеристики стадії зазначається, що це відносно самостійні та відокремлені одна від одної частини кримінального провадження, кожна з яких має власні цілі та завдання, специфічне коло учасників процесуальної діяльності та процесуальних засобів діяльності, проходить притаманні тільки для неї етапи й має власну процесуальну форму та завершується ухваленням певного підсумкового рішення, яким вона, як правило, трансформується у наступну стадію [3, с. 16–17; 4, с. 44; 5, с. 8; 6, с. 15]. Зокрема, Ю. К. Якімович свого часу до характеристик стадії кримінального процесу відносив такі: специфічні умови, суб'єкти та

форми кримінально-процесуальної діяльності, специфічні кримінально-процесуальні відносини, своєрідне вираження принципів кримінального судочинства, безпосередні конкретні завдання, підсумкове процесуальне рішення [7, с. 24].

Отже, як можна зробити висновок із зазначеного, поняття «стадія кримінального процесу (кримінального провадження)» (в цьому ми підтримуємо точку зору Ю. М. Грошевого щодо тотожності понять «кримінальний процес» та «кримінальне провадження» [8, с. 7]), має певні властивості (ознаки), які стосуються різних її аспектів. Ці властивості (ознаки) тим самим відрізняють одну стадію від іншої, засвідчуючи рух кримінального провадження від самого його початку – його відкриття (ст. 214 КПК України) до закінчення шляхом ухвалення відповідного судового рішення (ст. 369 КПК України) та його виконання (розділ VIII КПК України). До ознак стадії, враховуючи розглянуті вище точки зору науковців, можна віднести її цілі та завдання, її суб'єктів, процесуальні засоби діяльності, специфічну процесуальну форму (прядок та процесуальний режим діяльності), власну внутрішню структуру стадії (етапи), кінцеві (підсумкові) рішення.

З іншого боку, ці властивості (ознаки) є результатом реалізації у змісті кримінальної процесуальної діяльності, яка відбувається в межах тієї чи іншої стадії, відповідних проявів кримінального процесу, як-от: засад кримінального провадження, кримінальних процесуальних гарантій, кримінального процесуального статусу учасників провадження, доказування, засобів забезпечення, інституту оскарження, слідчих дій, питання строків та документів у кримінальному процесі тощо. Зокрема, зауважено, що кожна стадія передусім вирішує загальні завдання кримінального провадження у властивій їй процесуальній формі, яка визначає специфіку процесуального становища суб'єктів кримінальної процесуальної діяльності, засобів доказування, правозахисних механізмів, процесуальних рішень та повноважень органів і посадових осіб, що ведуть кримінальний процес [8, с. 23]. Тобто можна говорити про те, що, з одного боку, стадії як прояв руху кримінальної процесуальної діяльності отримують своє наповнення за рахунок реалізації в їх межах елементів кримінального процесу, а з іншого боку, саме специфіка реалізації цих елементів сприяє відмежуванню однієї стадії від іншої (завдання, суб'єкти, процесуальні засоби діяльності, порядок та процесуальний режим діяльності, процесуальні рішення тощо).

Указана демонстрація розвитку кримінального провадження має своє як теоретичне (дозволяє формувати модель стадії кримінального процесу та проводити її системно-структурний аналіз, досліджувати безпосередню реалізацію в межах стадії тих чи інших аспектів кримінального процесу), так і практичне значення (сприяє визначенню напряму процесуальних дій слідчого чи прокурора, а також надає можливість здійснити аналіз стану виконання ними безпосередніх завдань конкретного етапу провадження або стадії в цілому,

а також ступеня досягнення загальних завдань кримінального провадження).

При цьому звернемо увагу на визнання в юридичній літературі цілком обґрунтованою можливістю виділення у структурі кримінального процесу, крім власне стадій кримінального провадження, також і етапів, що їм відповідають. Витоки такого підходу, як вважається і про що свідчить аналіз фахової літератури, доволі детально було опрацьовано В. С. Зеленецьким. У своїй статті «Структура радянського кримінального процесу» він звернув увагу на те, що системний характер кримінального процесу передбачає можливість його поділу на відповідні рівні, а саме: провадження, стадії, етапи, процесуальні дії, елементарні процесуальні дії, «кванти» (мінімальні складові) процесуальних дій [9, с. 106]. Ця позиція знайшла свою підтримку і в літературі. Зокрема, Ю. К. Якімович, досліджуючи питання системи стадій і системи проваджень у структурі кримінального процесу, з урахуванням позиції В. С. Зеленецького писав, що «кримінальний процес можна поділити по «горизонталі» – на кримінально-процесуальні етапи, стадії ..., адже окремо взята стадія являє собою також систему, кожен з елементів якої, у свою чергу, складається з інших елементів» [7, с. 4–5]. У свою чергу, сучасний дослідник В. М. Трофименко, звертаючись до праць В. С. Зеленецького, підтримує його позицію та зауважує, що елементами системи кримінального процесу цілком можна вважати процесуальне провадження, стадії, етапи стадій, процесуальні дії та елементарні процесуальні акти [10, с. 204]. На наш погляд, такий підхід до розуміння структури кримінального провадження з огляду на те, що воно за своєю суттю є діяльністю (сумою дій), чи, як указано у п. 10 ст. 3 КПК України, процесуальними діями у зв'язку з учиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, заслуговує на підтримку.

Також, як вважається, така точка зору є безумовно виправданою і з позиції системно-структурного підходу, що дозволяє досліджувати кримінальну процесуальну діяльність більш повно й різнобічно, послідовно та системно. Наприклад, у літературі звертається увага на те, що системність практичної діяльності полягає у тому, що ця діяльність, як і сам світ та його пізнання, завжди має системний характер, де її ознаками є підпорядкованість діяльності певній цілі (майбутній бажаний ідеальний результат діяльності) й алгоритмічність (будь-яка діяльність складається з окремих кроків, які виконуються у певній послідовності, відповідають певним правилам) [11, с. 9]. Ця характеристика цілком може бути застосована і до кримінального провадження, яке має власні цілі (завдання) (ст. 2 КПК України), а також власний алгоритм, який складається з окремих процесуальних актів-дій, етапів і стадій провадження, а також процесуальної форми їх здійснення. Тому описаний вище погляд на кримінальний процес як на систему дозволяє підтримати доцільність та обґрунтованість точки зору щодо виділення власне структури кримінального

провадження, зокрема стадій та етапів, що їм відповідають. Наприклад, це стосується етапу закінчення досудового розслідування. У цьому контексті погодимося із Л. М. Лобойком, який указує, що етапи стадії – це відносно самостійні елементи кожної стадії кримінального процесу (вихідний, проміжний і кінцевий), що відзначаються певною специфікою, а тому сприяють ідентифікації його стадій [3, с. 18]. У свою чергу, Т. М. Барабаш констатує, що визнання в науковій літературі цілісності та системності досудового розслідування, а також його структуризації, дозволяє здійснити дослідження цієї стадії з позиції поділу її на етапи. Вона додає, що поділ стадії кримінального провадження на певні етапи (як певні періоди, проміжки у часі для здійснення інформаційно-пізнавальної діяльності) залежить від завдань цієї стадії й процесуальної форми руху кримінального провадження, яка зумовлюється можливими процесуальними діями та рішеннями у тій чи іншій його частині.

Окрім того, суттєве значення для умовного виділення етапів має мета здійснення тієї чи іншої діяльності [12, с. 115–119]. На цій підставі Т. М. Барабаш виділяє в змісті стадії досудового розслідування початковий, наступний (подальший) та завершальний етапи досудового розслідування [12, с. 118]. З таким підходом щодо структури досудового розслідування, запропонованим Л. М. Лобойком і Т. М. Барабаш, ми цілком згодні. До речі, з аналізу п. 5 ст. 3 КПК України можна зробити висновок про виділення в межах стадії досудового розслідування її початку (з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань) і закінчення (закриття кримінального провадження або направлення до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності), які слід розглядати як етапи цієї стадії.

Зауважимо, що, крім відповідності засадам системно-структурного підходу зазначеної точки зору щодо розуміння структури кримінального провадження, вона також відображає взаємозв'язок філософських категорій «частина» та «ціле». Зокрема, із цього приводу вказується, що в цілому містяться такі частини, вилучення яких порушує або навіть руйнує ціле, а частини органічного цілого поза ним не тільки втрачають низку своїх значущих властивостей, але і взагалі не можуть існувати в цій якісній визначеності, і хоча елементи, що входять до складу цілого, володіють деякою індивідуальністю, і разом з тим вони «працюють» на ціле [13, с. 274–275], де у досліджуваному випадку йдеться про ціле – кримінальне провадження, а також про його частини стадії, стадії та їх етапи, етапи та процесуальні дії.

Такий підхід дозволяє більш повно та глибоко дослідити перебіг і зміст кримінальної процесуальної діяльності у кожній його частині (стадії, етапі, процесуальній дії, елементарній процесуальній дії). Із практичної точки зору, його реалізація в наглядовій діяльності

прокурора надає останньому можливість провести змістовний аналіз щодо законності здійснення, доцільності й обґрунтованості здійснення кожного із згаданих елементів у конкретному кримінальному провадженні, а також проаналізувати отримані внаслідок їх реалізації процесуальні результати. Тому вважаємо, що подальша розробка питання структури кримінальної процесуальної діяльності не втратила своєї актуальності та є перспективним напрямом подальших наукових досліджень.

Отже, зауважимо, що стосовно стадій та їх етапів вказані відмінності (завдання, суб'єкти, процесуальні засоби діяльності, специфічна процесуальна форма (порядок та процесуальний режим діяльності), власна внутрішня структура діяльності, кінцеві, або підсумкові процесуальні рішення) відіграють роль «маркерів» руху кримінального провадження. Так, їх установлення й аналіз прокурором у рамках здійснення конкретного провадження надають можливість визначити: а) наскільки у провадженні досягнуто власні завдання та створено умови для виконання загальних завдань кримінальної процесуальної діяльності (ст. 2 КПК України); б) якими правами користуються його учасники та які обов'язки вони мають виконувати і чи забезпечена їх належна реалізація; в) чи відповідають засоби процесуальної діяльності характеру кримінального провадження і чи всі вони використовуються у ньому; г) на якій саме стадії, на якому її етапі воно перебуває, чи відповідає це вимогам розумних строків; ґ) які процесуальні рішення можуть бути ухвалені і, якщо вони ухвалені, чи відповідають вони вимогам законності, вмотивованості, обґрунтованості тощо.

Це методологічне зауваження має важливе значення для діяльності прокурора у кримінальному провадженні. Останній завдяки цьому алгоритму аналізу кримінальної процесуальної діяльності може більш повно й ефективно здійснювати нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, яке, як відомо, реалізується у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2 ст. 36 КПК України). Зокрема, А. М. Миронов зазначає, що законодавець виділяє три форми закінчення досудового розслідування, пов'язавши їх реалізацію з прокурором через конструювання відповідного процесуального обов'язку останнього (у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій, тобто обрати одну з форм закінчення досудового розслідування), де прокурор реалізує зазначений обов'язок у межах процесуального керівництва досудовим розслідуванням [14, с. 160]. Зауважимо, що особливо важливою реалізація цього обов'язку прокурора є також в аспекті реалізації засади розумних строків, адже відповідно до ч. 2 ст. 28 КПК України проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор.

Висновки. Узагальнюючи викладене з приводу характеристики структури кримінального провадження та з'ясування значення цього для кримінальної процесуальної діяльності прокурора, зокрема на

прикладі етапу закінчення досудового розслідування, звернемо увагу на таке:

– підтверджено обґрунтованість позиції щодо доцільності поділу структури кримінального провадження на власне кримінальне провадження, стадії, етапи стадій, процесуальні дії та елементарні процесуальні акти, де такий підхід дозволяє більш повно дослідити перебіг і зміст кримінальної процесуальної діяльності у кожній його частині, а його реалізація у наглядній діяльності прокурора надає можливість проведення змістовного аналізу законності здійснення, доцільності та обґрунтованості реалізації кожного із згаданих елементів у конкретному кримінальному провадженні, а також проаналізувати отримані внаслідок їх реалізації процесуальні результати;

– за своїми ознаками (завданнями, колом учасників, процесуальними засобами здійснення діяльності, процесуальною формою, характером процесуальних дій, підсумковими процесуальними рішеннями) закінчення досудового розслідування виступає його структурною складовою у вигляді самостійного етапу, що втілюється в особливий порядок процесуальної діяльності учасників кримінального провадження на цьому етапі, зміст якого визначається фактичними та юридичними підставами ухвалення підсумкового процесуального рішення на цьому етапі (ст. 283, 284, 285, 290 КПК України);

– висновок про закінчення досудового розслідування як самостійний його етап має власне теоретичне значення (для визначення структури об'єктів аналізу його змісту, який визначається завданнями, колом учасників, процесуальними засобами та структурою діяльності, специфікою реалізації процесуальної форми й підсумковими рішеннями) та практичне значення (з'ясування напрямів його подальшого вдосконалення, яким виступають власне процесуальний порядок закінчення досудового розслідування в цілому та окремі його складові, зокрема кримінальна процесуальна діяльність прокурора на етапі закінчення досудового розслідування);

– установлення стану реалізації й аналіз прокурором у конкретному кримінальному провадженні характерних ознак етапу стадії або стадії взагалі (завдання, коло учасників, процесуальні засоби діяльності, специфіка процесуальної форми, характер процесуальних дій, підсумкові процесуальні рішення) сприяє підвищенню ефективності виконання покладених на нього у кримінальному провадженні функцій із здійснення нагляду за додержанням законів під час досудового розслідування.

Перспективними напрямками подальших досліджень проблематики кримінальної процесуальної діяльності прокурора на етапі закінчення досудового розслідування слід вважати питання особливостей реалізації його повноважень на цьому етапі, а також специфіки його процесуальної форми, нагляд за додержанням законів під час провадження якого здійснює прокурор.

Список бібліографічних посилань: 1. Гончаров І. Д. Кримінально-процесуальне право України. Досудове слідство : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 248 с. 2. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, 11–12, 13. Ст. 88. 3. Кримінальний процес України: загальна частина : підручник / О. О. Волобуева, Л. М. Лобойко, Т. О. Лоскутов та ін. Київ : Дакор, 2015. 172 с. 4. Кримінальний процес України : підручник / Л. Д. Удалова, Д. П. Письменний, О. І. Галаган та ін. ; за ред. В. В. Коваленка та ін. Київ : Центр учб. літ., 2013. 544 с. 5. Молдован А. В. Кримінальний процес: Україна, ФРН, Франція, Англія, США : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ., 2005. 352 с. 6. Смирнов А. В., Калиновский К. Б. Уголовный процесс : учеб. / под общ. ред. А. В. Смирнова. 4-е изд., перераб. и доп. М. : КНОРУС, 2008. 704 с. 7. Якимович Ю. К. Структура советского уголовного процесса: система стадий и система производств. Основные и дополнительные производства. Томск : Изд-во Том. ун-та, 1991. 138 с. 8. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків : Право, 2013. 824 с. 9. Зеленецкий В. С. Структура советского уголовного процесса. *Проблемы правоведения*. Вып. 42. Киев, 1981. С. 100–107. 10. Трофименко В. М. Система кримінального процесу України (спроба концептуального аналізу). *Право України*. 2014. № 11. С. 201–208. 11. Сорока К. О. Основи теорії систем і системного аналізу : навч. посіб. Харків : ХНАМГ, 2004. 291 с. 12. Барабаш Т. М. Проблемні питання етапності досудового розслідування в кримінальному провадженні України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 5. С. 115–119. 13. Спиркин А. Г. *Философия* : учеб. 2-е изд. М. : Гардарики, 2006. 736 с. 14. Миронов А. М. Прокурорський нагляд за законністю закриття кримінального провадження. *Право і суспільство*. 2016. № 1 (2). С. 159–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pis_2016_1%282%29_30 (дата звернення: 12.12.2017).

Надійшла до редколегії 19.12.2017

Головко Б. Ю. Структура уголовного производства и её значение для уголовной процессуальной деятельности прокурора (на примере этапа окончания досудебного расследования)

Охарактеризована структура уголовного производства и выяснено её значение для уголовной процессуальной деятельности прокурора на примере этапа окончания досудебного расследования. Поддержана точка зрения о целесообразности выделения в структуре уголовного производства стадий и их этапов, процессуальных действий и процессуальных актов. Этот подход позволяет более полно исследовать ход и содержание уголовной процессуальной деятельности в каждой её части. В надзорной деятельности прокурора это позволяет проводить содержательный анализ каждой составляющей уголовного производства и полученных в их рамках результатов.

Ключевые слова: уголовное производство, структура уголовного производства, надзор прокурора.

Holovko B. Yu. The structure of the criminal proceedings and its significance for the prosecutor's criminal procedural activity (by the example of the stage of conclusion of the pre-trial investigation)

The article is focused on the characteristics of the structure of criminal proceedings and the clarification of its significance for the prosecutor's criminal procedural activity, by the example of the stage of the conclusion of the pre-trial investigation. The author has supported the point of view regarding the appropriateness to allocate stages and their phases, procedural actions and procedural acts in the structure of criminal proceedings. It has been proved that a detailed analysis of the structure of criminal proceedings, the structure of the pre-trial investigation, the content and essence of its stages is one of the directions of the formation of both theoretical and practical grounds for increasing the efficiency and effectiveness of supervisory activities of a prosecutor within criminal proceedings. It has been substantiated that according to its features (tasks, range of participants, procedural means for accomplishing activities, procedural form, character of procedural actions, summary procedural decisions) the conclusion of the pre-trial investigation serves as its structural component in the form of an independent stage, which is embodied in a special procedure of procedural activity of the participants in criminal proceedings at this stage, the content of which is determined by the actual and legal grounds for the adoption of a final procedural decision at this stage. It has been noted that the establishment of the state of implementation and analysis of the characteristic features of the stage' phase or the stage in general (tasks, range of participants, procedural means of activities, the specifics of the procedural form, the nature of procedural actions, the final procedural decisions) by a prosecutor in a particular criminal proceeding contributes to the improvement of the efficiency of the implementation of the obligations imposed on him within criminal proceedings of the functions of supervising the observance of laws during the pre-trial investigation.

Keywords: criminal proceedings, structure of criminal proceedings, prosecutor's supervision.

